

УДК 821.161.2=112.2

П

Любов ПРИМА

ПОЕЗІЇ ІВАНА ФРАНКА В НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ ОСТАПА ГРИЦЯЯ

У статті досліджено німецькомовну ліричну франкіану Остапа Грицяя у контексті перекладацької діяльності в Україні другої половини XIX – початку XX ст. Зазначено, що перекладацька діяльність О. Грицяя досягла свого розквіту в 1914 – 1915 р., у так званий віденський період його творчості. У перекладацькому аспекті досліджено німецькомовні версії низки Франкових поезій (“Каменярі”, пролог до поеми “Мойсей”, “Гімн”, “Конкістадори” тощо). Акцентовано, що для перекладацької техніки О.Грицяя характерні такі риси: підбір точного еквівалента до тексту оригіналу, уважне відтворення ідейного змісту першотвору, адекватна передача його стилістичних засобів і ритмічного малюнка.

Ключові слова: *переклад, лірика, перекладацька техніка, оригінал.*

Переклад у всіх народів і в усі часи виконував важливу функцію: він сприяв взаємопроникненню культур. Кращі літературні твори переставали бути надбанням одного народу – вони легко долали державні кордони і ставали шедеврами світового мистецтва. Особливої ваги набували літературні переклади в долі країни, що боролася, здобувала, надіялася, але довгий час таки не мала своєї державності. Світ пізнавав Україну через її літературу.

Процес перекладу кращих досягнень національного письменства мовами європейських народів набув особливого розквіту наприкінці XIX – на початку XX ст.

Історична ситуація, що склалася на українських теренах – посилення національно-визвольних рухів на території тодішньої

Австро-Угорської імперії – зумовила зацікавлення Україною в Європі, зокрема українськими письменниками, у творчості яких згадані проблеми поставали особливо гостро. Тарас Шевченко та Іван Франко стали одними з перших українських поетів, чий імена здобули визнання далеко за межами батьківщини.

Помітною постаттю серед митців, які не лише усвідомлювали високі ідейні та естетичні якості власної літератури, а й популяризували спадщину видатних українських майстрів слова в іншомовному просторі, був Остап Грицай (1881–1954) – представник літератури „вигнання” (Іван Дзюба), відомий літературний критик, перекладач, поет та прозаїк, який більшу частину свого життя провів на еміграції (Австрія, Німеччина). Вельми плідною перекладацькою працею О.Грицяя позначені 10 – 20-ті рр. XX ст., тобто період його активної діяльності в Союзі визволення України, коли на сторінках часописів „Ukrainische Nachrichten“ та „Ukrainische Rundschau“ були опубліковані німецькою мовою численні переклади з української класики в інтерпретації митця.

Спорадично ім'я Остапа Грицяя та відомості про його переклади з'являлися в науковій літературі за радянських часів. Першим назвав О.Грицяя серед відомих перекладачів творів Т.Шевченка німецькою мовою Б.Гавришків [1]. Учений перерахував також літературно-критичні статті О.Грицяя про І.Франка, друковані в “Ukrainische Nachrichten” 1916 року, проте не зміг вказати імені їх автора, над яким тяжіло тавро політичного емігранта. Заслуги О.Грицяя (поруч з А.-Ш.Вуцкі) у справі популяризації літературного доробку Лесі Українки в німецькомовному світі окреслив Ф.Погребенник [6]. Про роль О.Грицяя як популяризатора творчості І.Франка серед німецьких читачів ішлося також у матеріалах міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО „Іван Франко і світова культура” (1986) у статті австрійського літератора Г. Витженса [23].

Інтерес до перекладацького набутку письменника-емігранта помітно зріс в умовах незалежної України. До талановитих перекладачів українського красномовства Остапа Грицяя зараховують Ярослава та Федір Погребенники, Ярослав Лопушанський, Микола Зимомря [4]. З'являються перші студії над його перекладами. Я. Погребенник

скрупульозно проаналізувала німецькомовну версію „Енеїди” І.Котляревського (перші 12 строф), опубліковану О.Грицаєм 1915 року [8]. Окремі переклади нашого земляка досліджував Я.Лопушанський, який вказав на високий художній рівень інтерпретацій Франкових поезій, відзначивши зокрема вміле відтворення тлумачем революційного пафосу „Гімну”, вдалу риму та ритміку, адекватний вибір лексичних одиниць у цільовому тексті, що зберігає враження та „емоційну функцію оригіналу” [5, 212]. Тези доповіді на п’ятнадцятій франківській конференції (Львів, 2000 р.) про німецькомовні версії Франкових поезій, виконаних О.Грицаєм, опублікувала автор цієї статті [9]. Однак ще й сьогодні більша частина цих перекладів належно не досліджена й не оцінена. Настав час заповнити прогалину в історії української літератури – доповнити панораму розвитку українсько-німецьких літературних взаємин ще однією непересічною постаттю, що збагатила історію української літератури своїм помітним перекладацьким доробком.

Мета цієї розвідки – дати синтетичний огляд німецькомовної франкіани, створеної О.Грицаєм, відзначити особливості творчої манери перекладача, а також вказати на вагомість його внеску в процес українсько-німецького діалогу культур, у справу популяризації Франкового слова в німецькомовному світі. Предметом нашого дослідження послужила Франкова лірика, подана в переломленні на німецьку мову О.Грицаєм на сторінках часопису “Ukrainische Nachrichten”.

Ще за життя І. Франка, 1915 р., коли поет був важко хворий, О.Грицай переклав та опублікував чимало його творів німецькою мовою. Це – “Каменярі”, пролог до поеми “Мойсей”, “Гімн”, “Конкістадори”, “У долині село лежить...”, “Наймит”, “Беркут”, “Як почуєш вночі біля свого вікна...”, “Хоч ти не будеш цвіткою цвісти...” та інші поезії. Високий громадянський пафос політичної лірики І.Франка був суголосним з патріотичними настроями членів Союзу визволення України та читачів його друкованого органу “Ukrainische Nachrichten”, а тому не випадково “Каменярі” та пролог “Народе мій...” першими побачили світ.

Відомо, що інтерпретування поезії І.Франка німецькою мовою, зокрема й поезії “Каменярі”, започатковано набагато раніше, – ще 1880 р., коли Генріх Штробах подав у тижневику “Die Heimat” знаменитий твір українського поета “неримованим віршем”. Другим перекладачем “Каменярів” був австрієць Вільгельм Горошовський, який опублікував 1904 р. свою інтерпретацію Франкового шедевр в часописі “Ruthenische Revue” (№ 14, с. 477 – 478) з поміткою “вільний переклад”. “Зіставлення оригіналу й перекладу засвідчує досить вільне трактування В.Горошовським українського тексту при збереженні його основного ідейного звучання”, – слушно зазначає дослідник згаданих перекладів Я. Погребенник [7, № 9, 74].

Якісно новим етапом у відтворенні Франкової поезії німецькою мовою (у порівнянні з першими перекладами) є версія Остапа Грицяя. Очевидно, він був обізнаний з перекладацькими спробами своїх попередників. Тлумач послуговується, зокрема, їхнім перекладом назви твору (“Die Steinbrecher”), вважаючи його таким, що найбільше відповідає духові Франкового вірша (існував ще й інший переклад назви – “Bahnbrecher”). Принагідно звернімося й до коментаря І.Франка: “Поемка “Каменярі” – се алегоричний образ громади працівників, що спільною важкою працею ламають скелю для промощення дороги. В основі сеї поеми лежали конкретні враження робітників, що товкли каміння по дорозі” [10, Т.2, 212] і Дудена (der Steinbrecher – „auf das Brechen und Rohbearbeiten von Gestein spezialisierter Facharbeiter”) [13, 1252], вважаємо “Die Steinbrecher” вдалим перекладом заголовка поезії. Для І.Франка важливим був образ не просто робітників, які мостили дорогу, а лицарів духу, що розбивали скелю неволі й тьми.

У статті “В поисках Святого Грааля” Л. Гінсбург [2, 14] наголошував на тому, що кожен переклад не обходиться без внутрішньої теми, яку вносить у свою працю перекладач („нет перевода без „сверхзадачи”). Підтвердження цієї думки знаходимо в німецькомовній версії „Каменярів” О.Грицяя. Каменярі для О.Грицяя – це його сучасники, що виборювали волю і щастя для українського народу на фронтах Першої світової війни. На це вказує заключний акорд перекладу: “Und erst nach uns erscheint das Glück dem ganzen Land“, – тобто каменярі

виборюють свободу для всієї країни. Зрозуміло, що перекладач мав на увазі не якусь абстрактну державу, а свою Україну. У І.Франка ж йдеться про загальнолюдський поступ: "І щастя всіх прийде по наших аж кістках".

Змістом, ритмікою, образністю, високою патетикою переклад стоїть близько до оригіналу. Опорні місця першотвору О.Грицай намагався відтворити якнайповніше, це видно на прикладі кожної строфи:

Я бачив дивний сон. Немов передо мною
Безмірна та пуста, і дика площина,
І я, прикований ланцом залізним, стою
Під височенною гранітною скалою,
А далі тисячі таких самих, як я [12, Т.6, 66].
Ein Traumbild sah ich einst – gar sonderbar und wehe:
Mir war als ob ich fern in öder Wüstenei
An eine Felsenwand von schauerlicher Höhe
Mit Eisenketten fest mich angeschmiedet sehe
Und Tausende wie ich gekettet mit dabei [18, 1].

Щоб надати поезії урочистості, обидва митці застосували олександрійський вірш (шестистопний ямб), що походить із силабічного тринадцятискладового, причому віршовані рядки римуються за схемою *абаааб*, де „а“ мають жіночі, а „б“ – чоловічі рими.

Складний ритмічний малюнок вірша, за задумом І.Франка, мав спершу викликати „пригноблююче“, а згодом „освободжаюче“ враження [12, Т.39, 12]. Згадаймо, що спочатку у Франка рядки ділилися навпіл і інтонація не мала тієї ваги.

Проте інтонація як один із засобів передачі емоційно насиченої думки в звуковій формі забезпечується не лише метром, вона, як справедливо зазначає А.Федоров [11, 167], не є окремим „автономним“ елементом фрази чи тексту, а результатом взаємодії всіх смислових і синтаксичних чинників. Тому О.Грицай дуже вдумливо підходить до відтворення всіх складових художньої системи „Каменярів“.

Значну роль у першотворі відіграють повтори, з допомогою яких Франко підносив думку про згуртованість борців за нове життя, єдність їхньої волі і прагнень. З цією ж метою вжиті повтори в перекладі, зокрема „jeder“:

Gefurcht war jede Stirn von Schmerz und Lebenstücken
Und einen Blick umglohm der Liebe Flammenschein;
Die Ketten drückten hart – grass wie die Schlangen drückten,
Und sorgenschwer gebeugt war eines jeden Rücken.

Високого ступеня експресії І.Франко досяг у своїй поезії завдяки колоритним елементам з просторіччя. Порівняння “мов гадь” (“І руки в кожного ланці, мов гадь, обвили”) звучить набагато експресивніше, ніж “wie die Schlangen“, до того ж дієслово „drücken“ логічно не вписується в цей вислів.

Семантичну місткість дієслова „калічили“ перекладач не відтворив цілим виразом: „Und gab es Wunden auch im schaffendem Gedränge“. Адже “Wunden“ може означати легкі поранення, а Франкове „калічили“ („Хоч не одного там калічили ті скали“) говорить про значні тілесні ушкодження, підносячи прометеївський характер діяння каменярів. Утрачена і сила експресії рядка оригіналу „Як наші кості тут під нею зогниють“ – „Und bis wir alle tot in dieser Erde ruhn“. Німецький відповідник є більш нейтральним. Це ж можна сказати про метафоричні порівняння “мов водопаду рев”, “мов битви гук кривавий” та їхні аналоги „als wie ein Wasserfall“, „als wie ein Kampfgenuge“. Експресивністю вони поступаються оригіналові, передовсім через втрату тропів: метафори („водопаду рев“), метафори та епітета („битви гук кривавий“).

І все ж, попри згадані втрати, треба зазначити, що О.Грицай зумів відтворити німецькою мовою ідейно-художній задум І.Франка, показавши титанічну боротьбу каменярів в ім’я святої мети.

Інтерпретуючи твори поета, О.Грицай намагався з найбільшою точністю передати багатство їхньої ритміки і строфіки. Пролог до поеми „Мойсей“, як оригінал, так і переклад, написані терцинами з перехресним римуванням; чергування наголошених та ненаголошених складів в обох віршах збігається, тому ритмічний малюнок перекладу максимально наближений до оригіналу.

Відтворюючи образну систему Франкового прологу, О. Грицай опускав одні поетичні образи, а замість них вводив інші. Так, емоційне порівняння “людським презирством, ніби струпом, вкритий” передано не дослівно, але його відповідник

“von schnöder Pest des Menschenargs zerschunden” є художньо виразним експресіодом, що виражає ненависть поета до рабського становища свого народу. Яку б строфу перекладу ми не взяли, – скрізь спостерігається повна передача думки першотвору:

Задарма в пісні твоїй ллється	Umsonst auch deines Liedes wehes
туга,	Sehnen,
І сміх дзвінкий, і жалощі	Sein helles Lachen, seine Liebes-
кохання,	klagen,
Надій і віти світляная смуга.	Der Hoffnung Schimmer und
[12, Т.5, 201] .	der Freude Tränen [15, 2].

Як бачимо, тут перші два рядки передано майже дослівно, для третього ж, з епітетом-полонізмом “світляная”, знайдено простий і водночас поетичний еквівалент, що містить оксиморон “der Freude Tränen”, який не порушує стилю пролога.

Не копіює перекладач Франків образ „народ – хазяїн домовитий”, а знаходить свій, оригінальний, – „die Herrscherkrone” („Wird dir dein Kampf die Herrscherkrone bringen”), який викликає в нас асоціацію зі славними княжими часами, коли Київська Русь була відомою могутньою державою, а її народ – господарем своєї землі, а тому повнокровно відбиває авторський задум. Зрештою, у німецькій історії були короновані володарі, і цей образ зрозумілий як українському емігрантові, так і німецькому читачеві.

Отже, завдяки філігранній перекладацькій техніці О.Грицай поповнив німецьку франкіану ще одним майстерним твором, у якому виразно звучать роздуми автора „Мойсея” над історичною долею українського народу, гострий біль через підневільне становище української нації, віра в її творчі сили та надія на визволення. Останню строфу перекладач не вважав за доцільне публікувати, бо вона є, як відомо, своєрідним переходом до подальшого змісту поеми.

Поруч з переважно рівноцінними заміниками віршованих рядків оригіналу є в перекладі й менш досконалі аналоги. Так, з великим гнівом та обуренням говорив поет про рабську долю українців: “Невже тобі на таблицях залізних записано в сусідів бути гноєм...”. О.Грицай уник у перекладі такого “грубого”

просторічного вислову – “бути гноєм”, замінивши його на „ein Knecht zu sein” („Ein Knecht zu sein den Nachbarn, – nie gebietend”). Через це строфа дещо втратила категоричний тон, притаманний оригіналові. Крім того, втрачено і сенс Франкового висловлювання. У І.Франка образ „гною” означав те, що український народ створював життєдайне історичне і духовне підґрунтя для розвитку інших народів, сусідів-завойовників. Проте стильові чи змістові неточності не мали істотного впливу на основну думку твору, а тому загалом не знизили ідейно-художньої вартості перекладу.

У творах І.Франка надзвичайно розлого представлено мотив героїчного. Вона знайшла належне відображення в німецьких інтерпретаціях О.Гриця. 1915р., коли Львів, у якому знаходився хворий поет, був звільнений від окупації російських військ, перекладач опублікував низку Франкових поезій німецькою мовою: „Гімн”, „Конкістадори”, „У долині село лежить ...”, „Рефлексія”. У преамбулі до цих віршів він наголосив, що І.Франко – поет поневолених борців за волю, вічний революціонер, а краса його творчості полягає в правдивому змалюванні дійсності.

Остап Грицай зберіг бойовий, емоційно напружений характер вірша “Вічний революціонер”, його енергійну ритмомелодіку, оптимістичну наснаженість. Як і в першотворі, овіяному романтикою революційного діяння, у перекладі звучить пристрасний заклик до боротьби “за поступ, щастя, волю”:

Ewiger Empörungsgeist,
Er, der um des Fortschritts willen,
Um das Freiheitsglück von vielen
Hin zum Kampf den Körper reißt,
Er lebt fort und schafft wie einst [19, 1].

Інтернаціоналізм „революціонер” О. Грицай замінив словом “Empörungsgeist”, яке підходило йому не так з погляду рими (Empörungsgeist – reißt), як з намагання підкреслити Франків задум – опоетизувати образ духу нескореності народів, їхнє віковічне прагнення поступу, визволення, що кличуть до боротьби проти поневолення і гніту.

Образно-стильове полотнище „Гімну” І.Франка знайшло загалом адекватне відтворення у версії О.Грицяя. Перекладач намагався не відходити від поетичної системи оригіналу, зберігаючи тропи та синтаксичні фігури, здійснюючи адекватні заміни, наприклад:

Хоч від тисяч літ родився,
Та аж вчора розповився [12, Т.1, 22].
Vor Jahrtausenden erstanden,
Heut' entstieg er seinen Banden.

У перекладі другий рядок замінено емоційним „entstieg er seinen Banden“, що підносить визвольний характер духу поступу. Звісно, будь-які переклади не обходяться без прорахунків. Незначні втрати емоційної наповнюваності є і в О. Грицяя. Так, у першотворі змальовано переможну, невпинну ходу „вічного революціонера” за допомогою п'ятикратного заперечення з анафорою „ні” („Ні попівськії тортури...” і т. д.). В інтерпретації інтонація заперечення послаблена, оскільки анафора вжита лише двічі („Keiner Folter Höllenschauer, Keines Kerkers schwarze Mauer”).

Поетизуючи боротьбу народів за новий суспільний лад, І.Франко вказував на поширення революційних ідей, тому у творі наявний повтор „мільйони зве з собою, – Мільйони радо йдуть“, який обійшов тлумач, ввівши натомість образ “далечини”, яку творить дух („In die Ferne, die er schuf”). Це – художньо маловиразний малюнок омріяного майбутнього.

У глибокій пристрастності, що характеризує кінцівку оригіналу, неабияку роль відіграють антитези – „не ридать, а здобувати”, “хоч синам, як не собі”. У перекладі відтворено лише зміст першої, замість другої О. Грицяй ввів образ перемоги, викликаний, очевидно, успішною ходою українських визвольних змагань:

Хоч синам, як не собі
Кращу долю в боротьбі
Kommt auch noch so spät der Sieg –
Eines lichten Daseins Glück.

У поезії “Конкістадори” Франка (“Die Konquistadoren”) [17, 2] оспівані відвагу і героїзм борців за краще майбутнє. Як ритмічна, так і образна композиція перекладу відповідають

оригіналові. Схвильовану, емоційну інтонацію вірша в основному забезпечує синтаксис: твір наповнений частими окликами, неповними реченнями, які є як в оригіналі, так і в перекладі.

Майстерно, з великим наближенням до першотвору, передав Грицай Франкові епітети: “по бурхливім океані” – „über sturmgepeitschte Meer”, ”серед пінявих валів” – “mitten durch den Wellenbraus”, “сонний город ще дримає” – “sturmumfangen träumt die Stadt noch”; у реченні “Ось і пристань затишна” опущено епітет, зате введено емоційний імператив – “Doch schon winkt ein Hafen, – seht!”

Для відтворення численних команд та закликів, наявних у поезії І.Франка, перекладач вільно користується різними розмовними фразеологічними висловами та наказовими формами німецької мови: “Ставай в ряди!” – „Vorwärts nun in Reih und Glied!”, “Кидай якорі! На беріг По помостках виходи!” – “Werft die Anker, werft die Brücken”. Розмовне “Бухнув дим!” замінено менш експресивним „Hei – schon raucht’s...”, але тут же застосовано фігуру замовчування, щоб компенсувати схвильований тон рядка.

Особливо по-бойовому, як і у І.Франка, звучать останні рядки вірша-перекладу. Вони чіткі, прозорі і мають афористичне забарвлення, як і оригінал:

Або смерть, або перемога!–	Sieger bleiben oder sterben –
Се наш оклик бойовий!	Das muß unser Kampfruf sein.
До відважних світ належить,	Nur der Mutige erobert,
К чорту боязнь навісну!	Sei verflucht des Feigen Hand!
Кров і труд ось тут здвигне нам	Unser Blut wird uns erschaffen
Нову, кращу вітчизну!	Hier ein neues Heimatland!

[12, Т.3, 106]

Тут голоси поета і перекладача звучать в унісон. Німецькомовна версія свідчить про бездоганну перекладацьку техніку її автора.

Крім “Каменярів”, О.Грицай опублікував німецькою мовою ще дві поезії І.Франка з циклу „Excelsior” – „Наймит” („Der Knecht”) та „Беркут” („Der Adler”), отже, він обрав для друку твори, що вирізнялися своєю визвольною тематикою. Застосувавши поетичну форму алегорії у вірші “Наймит”, поет закликав до

боротьби за повалення старого суспільного режиму, який прирікав український народ на безрадісне, повне злигоднів життя.

У першій частині поезії реалістично змальовано образ наймита, що в поті чола вирощує зерно, а плоди його праці привласнюють інші. Незважаючи на те, що твір має широкий політичний підтекст, він відзначається передовсім своїм ліричним характером, багатством художніх засобів – це різного виду тропи, експресивний синтаксис, різностильова лексика, для значної частини якої немає прямих відповідників у мові-рецепторі. Тому, відтворивши ритмічний лад першотвору, ідейний задум автора, О.Грицай не міг уникнути неминучих втрат, наприклад, він не знайшов аналога для демінутивів „земелька”, „землиця” (у перекладі маємо „Acker”, „Erde”); замість народнопоетичного з інверсією „вік цілий”, тобто все життя, не цілком добре підібрано „des Daseins Glück”, де лексема „Dasein” більше відповідає публіцистичному стилю, ніж ліричному, схвильованому монологу. У свій твір І.Франко вкраплював побутові реалії та розмовну лексику, які надавали його поетичним рядкам своєрідного колориту. У перекладі номінації одягу „сіряк”, „чуга”, „свита” замінені стилістично піднесеною „Gewand”; замість розмовних „зрібна”, „пошарпана”, „кусник” у німецькій версії застосовано нейтральну лексику, але натомість в інших рядках твору введено елементи розмовної мови, щоб частково компенсувати втрату колориту. Це вигуки „Traun! ”, „Wehe! ”, іменник „Plackerei”.

У тексті перекладу втрачено деякі тропи, зокрема епітет „тужливий”, образ „напівзів’ялий цвіт”, який, з одного боку, символізує передчасну старість, з іншого – виражає глибоку симпатію, співчуття автора поезії до селянина. Красу, милозвучність цих тропів у німецькому вірші не відтворено, як і народнописенну метафору – “Нестаток і тяжка робота, і натуга зорали зморшками чоло”. Та, попри ці незначні втрати, переклад стоїть дуже близько до оригіналу:

В устах тужливий спів, в руках	Die Hände auf dem Pflug – im Mund
чепіги плуга –	ein Sang voll Klage,
Так бачу я його;	So seh’ ich immer ihn;
Нестаток і тяжка робота, і	Vor bitterschwerer Not,
натуга	vor lebenslanger Plage

Зорали зморшками чоло.
Душею він дитя, хоч голову
схилив,
Немов дідусь слабий,
Бо від колиски він в недолі
пережив
І в труді вік цілий
[12, Т.1, 60].

Startt voller Furchen seine Stirn;
Als wie ein schwacher Greis – ob
kindlich auch sein Herz –
Senkt bange er sein Haupt,
Denn in der Wiege hat ihm sein Los
voll Schmerz
Des Daseins Glück geraubt
[16, 2].

У другій частині твору І.Франко розкриває алегорію образу наймита – це образ українського народу. Тон поезії стає більш піднесеним, адже автор говорить не лише про страждання, слабкість пригнобленого народу, а й про його нескореність та силу. Цю зміну тональності відчув і майстерно передав О.Грицай, посиливши експресію окремих образів. Тож замість „поту ллє потоки” в перекладі маємо „Er läßt für andre rinnen Sein Blut in schweren Noten”, – причому вказано, що свою кров український народ проливав заради інших. Стиль перекладу стає тут ще ближчим до стилю І.Франка, хоча в тексті є часті перестановки фраз, розширення образів, введення інших. Поет стверджує, що народ не втрачає надії на своє визволення, краще майбутнє, у ньому „надія кращая живе”. О.Грицай як свідок безстрашності вкраїнських визволителів на полі бою пише: „Lebt immer noch sein Mut” („все-таки живе його сміливість”). Образ нескореності народу тлумач зумів увиразнити епітетом „kühn”:

„Als springe unterm Fels hervor aus Gestein Kühn einer Quelle Flut” – „Так часто під скали тяженної гранітом Нора холодна б’є”, тобто в оригіналі розширено образ неволі (“скали”), а в О.Грицяя – народної сили, нескореності, втіленої в образі джерела.

Однією з особливостей Франкового стилю є й те, що він широким закроєм уводив у поетичні тексти прості за будовою слова, зазвичай однокореневі: „народ”, „піт”, „нива”, „нора”, „надія”, „високий”, „молодий”, „тягнути”, „бити”. На всю другу частину припадає тільки два складні слова – „століття”, „лихоліття”. Тому його фрази звучать ясно, чітко, сильно. Грицаєві ж складні іменники та прикметники-неологізми („Knechtschaftspein”, „wundgetreten”, „Märchenwundermunde”) не такі поетичні і применшують прозорість висловлювання. Вони

більше відповідають публіцистичному стилю, ніж ліричному. Але досить вдало перекладено останню частину твору, яка відзначається оптимістичною тональністю та соціальним змістом. Наприклад:

Ори, ори й співай, ти, велетню, закутий	O pflüge singend fort, du Riese in den Banden,
В недолі й тьми ярмо!	In schnöder Sklaverei!
Пропаде п'ятьма й гніт, обпадуть	Bald graut der neue Tag, und wir,
з тебе пута,	wie auferstanden,
І ярма всі ми порвемо!	Wir brechen unser Joch entzwei!
[12, Т.1, 62]	[16, 2]

В останніх рядках оригіналу виразно чується алітерація „в“, „л“, „н“ та асонанси „а“, „о“, тобто складові епітетів („вольний власний лан“, „власнivecь свого труда, і в власнім краю“, „сам“, „пан“). Таким чином І.Франко підносив образ вільного, щасливого майбутнього українського народу. У О.Гриця трохи слабше, але все ж таки вловлюються аналогічні звукові перегуки слів „frei“, „dein“, „eigen“ („Und frei wirst pflügen du und wirst dein eigen heißen Als Herr des Bodens all dein Land“). Отже, перекладач прагнув відтворити цільовою мовою багатство поезики І.Франка, у тому числі й фоно-семантичне тло.

Ліричну збірку „Мій Ізмарагд“ із доробку І.Франка О.Гриця представив віршем „Рефлексія“ („Voll Schwere ist dein Joch, so schwer ist es zu tragen...“), патріотичним лірико-філософським твором, у якому відбито переживання поета-громадянина, викликані важким, підневільним становищем українського народу, що терпів приниження, горе, голод, сини якого змушені були шукати щастя в чужих землях. Переклад „Рефлексії“ позначений вдумливою працею над відтворенням кожного образу, а відтак – настроїв, почуттів та думок її автора. Тут немає замін чи нових образів, перекладач лише доповнює їх чи робить необхідні перестановки фраз, зберігаючи стильову своєрідність першотвору:

Важке ярмо твоє, мій рідний краю,	Voll Schwere ist dein Joch, so schwer ist es zu tragen,
Не легкий твій тягар!	O du, mein Vaterland!
Мов під хрестом, оце під ним я упадаю,	Als wäre es ein Kreuz, muss ich darunter sinken

З батьківської руки твоєї
допиваю

Затросний пугар
[12, Т.2, 183].

Und einen Becher voll von Gift zu
Neige triken

Aus deiner Vaterland

[22, 2].

Стильове полотно вірша не порушує перестановка вислову „мій рідний краю” у другий рядок, а „нелегкий твій тягар” – у перший.

Майстерно відтворено в перекладі ритмічний та строфічний лад оригіналу: збережена та ж кількість складів у віршованих рядках і наголосів (це – акцентні вірші).

Близькість до оригіналу спостерігається в усьому тексті перекладу, оскільки тут внесено лише певні відтінки в загальну тональність поезії. Рядок „Благословляю тебе” доповнено підсилюючою часткою „dennoch”. Таким чином підкреслюється патріотизм ліричного героя, який страждає разом з народом, проте не перестає любити свій край. У подальшій Франковій фразі „Чи ждять тобі ще треба Поваги і блиску від будучини” вчувається сумнів, зневіра, нотки песимізму. В О.Грицяя вони світліші – „Und mag die ferne Zukunft Mit Glanz und Ansehn krönen dich zuteil”.

Загалом переклад О.Грицяя, в якому збережений потужний заряд поетики О.Франка, хвилює, як і оригінал.

Іван Франко – поет не лише боротьби і громадянських мотивів, а й автор численних шедеврів інтимної лірики, яка вражає своєю глибиною і силою. Туга за коханням, що здатне облагороджувати людину, є лейтмотивом його збірки “Зів’яле листя”, яку О.Грицяй представив німецькому читачеві поезіями “Як почувеш вночі край свого вікна..” (“Hörst du einst in der Nacht dicht am Fenster bei dir...”) та “Хоч ти не будеш цвіткою цвісти...” (“Und wirst auch nie wie eine Blume blühn...”).

Для вірша “Як почувеш вночі край свого вікна...” характерна пісенно-типізована фольклорна палітра. Кохана дівчина оспівана в образах “пташки”, “зірки”, а нещасливий закоханий утілений в образах “сироти”, “жебрак”; дієслова-синоніми “плакати”/“хлипати” з епітетом “гірко”, іменники-синоніми “розпука”/“тоска”, анафори (“не”, “ні”, “се”) – постійні атрибути народної поетики. Плавності, ліризму надає віршеві анапест. Художню своєрідність Франкової поезії Грицяй

значною мірою переніс у переклад. Він повторив метричну систему першоджерела (чотиристопний та тристопний анапест), перехресне римування. Щоправда, у Франка є ще і внутрішня рима (друга строфа): “Се не та сирота, що без мами блука”, “Се розпука моя, невтишима тоска”, якої немає в німецькій версії Франкової поезії. Все ж образний лад та стилістика перекладу дуже близькі до оригіналу:

Як почуєш вночі край свого вікна,
Що щось плаче і хлипає важко,
Не тривожся зовсім, не збавляй собі сна,
Не дивися в той бік, моя пташко! [12, Т.2, 151]
Hörst du einst in der Nacht dicht am Fenster bei dir
Jemand weinen und schluchzen voll Schwere,
Bleib dann ruhig, mein Kind, öffne niemand die Tür
Frage nicht, frage nicht, wer das wäre [20, 2].

Широковживаний в українському фольклорі образ “моя пташко” не характерний для поезики німецької мови. Його замінено на “mein Kind”, тобто типовим звертанням до молодій дівчини в німецькомовних країнах. Замість анафори “не”, яка є потрібною в поезії Франка, маємо повтор “frage nicht, frage nicht”, що підносить емоційність строфи. Для традиційних народнописаних експресивів „невтишима тоска”, „розпука моя” перекладач знайшов вишуканий відповідник „Nur die Qual meines blutenden Schmerzens”, що адекватно передає ступінь експресії оригіналу. Отже, поезія І.Франка перекладена з глибоким розумінням її художньої краси та своєрідності.

Не менш майстерно відтворив О.Грицай ідейно-художню вартість іншого зразка інтимної лірики І.Франка – проникливого вірша „Хоч ти не будеш цвіткою цвісти...”, у якому автор змалював широку гаму почуттів ліричного героя, передусім тепло і ніжність до коханої людини, захоплення її вродою. Як і поезія І.Франка, переклад відзначається багатством тропів, милозвучністю, текстуально він близький до першотвору. Порівняймо:

Я понесу тебе в душі на дні	Ich werde tragen dich im Herzen lang
Облиту чаром свіжості й любові,	Voll Liebe, wie in einer Tempelhalle,
Твою красу я переллю в пісні,	Und deine Schönheit mach' ich zum
	Gesang,

Огонь очей в дзвінкій хвилі Den Augenglanz zum Wort von hellsten
мови, Schalle

Коралі уст у ритми голосні... Und den Korallenmund zum
[12, Т.2, 152] Rhythmenklang ...

[21, 2]

Як бачимо, О.Грицай не пішов шляхом буквального перекладу кожного рядка; дослівне передавання свіжих, оригінальних Франкових метафор „я понесу тебе в душі на дні”, „облиту чаром свіжості й любові” не принесло б очікуваного ефекту в мові-рецепторі. Варіанти ж О.Грицай, хоча й відрізняються денотативно, гармоніюють з образною системою іншої мови, вносячи лише відтінки в почуття, висловлені ліричним героєм (якщо в І.Франка вказується на неповторність та постійність почуття, то в О.Грицай – на його святість).

Перекладені О. Грицаєм поезії І.Франка засвідчують глибоке розуміння ідейно-художнього світу великого українського поета, особливостей його творчої манери, світоглядної та громадянської позицій. Послуговуючись термінологією С. Гончаренка, тлумач зумів відтворити всі три специфічні складові структури вірша: метрико-ритмічну, фонічну (звуко-буквену), металогічну (словесно-образну) [3]. Його франкіана сприяла покращенню діалогу культур українського та німецького народів, а також сприяла визвольному рухові в Україні. Високий мистецький рівень перекладів творів І.Франка, зроблених О.Грицаєм, забезпечив їм гідне місце в літературній спадщині українського народу та сприяв їх популяризації. Не дивно, що переклад О.Грицай прологу до поеми Франка „Мойсей” включено (поряд з іншими) в сучасне видання „Іван Франко. Народе мій!: Пролог до поеми „Мойсей” мовами народів світу” (Львів, 1989 р.).

Зрозуміло, що проведене нами дослідження перекладів О.Грицай лірики І.Франка не претендує на вичерпність чи остаточну оцінку. Свого часу О. Грицай підготував до видання „Антологію української лірики” німецькою мовою, до якої увійшло понад 120 творів українських поетів. Вочевидь, були там й інші німецькомовні інтерпретації Франкових творів, які ще чекають на свого читача і дослідника. Науковці факультету романо-германської філології впродовж багатьох років ведуть

інтенсивні пошуки архіву О.Гриця в бібліотеках Львова та Відня, але, на жаль, поки що безрезультатно.

Щоб говорити про науково вивірену оцінку творчості перекладача, не можна обійтися однією-двома розвідками чи інтерпретаціями його творчості. Потрібен комплекс досліджень одного й того ж твору, плюралізм поглядів на справу іншомовної інтерпретації загалом. І лише тоді матимемо об'єктивну картину його перекладацької техніки – техніки, яка стала б у пригоді й сучасним перекладачам.

Література

1. Гавришків Б. З історії німецької Шевченкіани//Архіви України. – 1969. – № 2. – С. 36 – 42.
2. Гинсбург А. В поисках Святого Грааля // Поэтика перевода. Сборник статей / Сост. Гончаренко С. – М.: Радуга, 1988. – С.12 – 19.
3. Гончаренко С. Стиховые структуры лирического текста и поэтический перевод // Поэтика перевода. Сборник статей / Сост. Гончаренко С. – М.: Радуга, 1988. – С. 100 – 111.
4. Зимомря М. Від „Слова о полку Ігоревім” до „Чуєш, брате мій...” Богдана Лепкого: прочитання Остапа Гриця як перекладача // Остап Грицай. Українська епіка і лірика німецькою мовою / Упорядник та автор передмови Л.Прима. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2007. – С. 226 – 231.
5. Лопушанський Я. Українська класика в німецькомовних інтерпретаціях О.Гриця // Wiener Slavistisches Jahrbuch. – Wien. – Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1996. – Band 42. – S. 205 – 216.
6. Погребенник Ф. Леся Українка і зарубіжні літератури // Радянське літературознавство. – К., 1971. – №2.– С. 48 – 60.
7. Погребенник Я. Невідомий німецький переклад „Каменярів” І.Франка // Радянське літературознавство. – 1980. – №9. – С. 73 – 76.
8. Погребенник Я. Спроби перекладу І.П.Котляревського німецькою мовою // Творчість Івана Котляревського в контексті сучасної філології. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 129 – 141.
9. Прима Л. Поезія І.Франка в німецькомовних інтерпретаціях О.Гриця // Тези доповідей п'ятнадцятої щорічної франківської конференції (27 – 29 вересня 2000 року) / Відп. ред. П.Я. Салевич. – Львів, 2001. – С. 72 – 73.

10. Словарь української мови / Упорядкував, з додатком власного матеріалу, Б. Грінченко (1908). У 4 т. – т.2.– К.: Лексикон, 1996. – 578 с.

11. Федоров А. Основы общей теории перевода: Лингвистические проблемы. – М.: Высшая школа, 1983. – 304 с.

12. Франко І. Зібр. тв.: у 50 т. – К.: Наукова думка, 1976.

13. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – Mannheim: Dudenverlag, 1996. – 1818 S.

14. Hrycaj O. Aus den Gedichten von Iwan Franko. Zur Einführung // Ukrainische Nachrichten. – Wien, 1915. – №45. – S.1.

15. Franko I. An das Volk! Prolog zum epischen Gedicht "Moses" // Ukrainische Nachrichten. – Wien, 1915. – №24. – S.2.

16. Franko I. Der Knecht // Ukrainische Nachrichten. – Wien, 1916. – №90 – 91. – S.2.

17. Franko I. Die Konquistadoren // Ukrainische Nachrichten. – Wien, 1915. – №45. – S.2.

18. Franko I. Die Steinbrecher // Ukrainische Nachrichten. – Wien, 1915. – №24. – S.1.

19. Franko I. Eine Hymne // Ukrainische Nachrichten. – Wien, 1915. – №45. – S.1.

20. Franko I. Hörst du einst in der Nacht dicht am Fenster bei dir... // Ukrainische Nachrichten. – Wien, 1916. – №90 – 91. – S.2.

21. Franko I. Und wirst auch nie wie eine Blume blühn... // Ukrainische Nachrichten. – Wien, 1916. – №90 – 91. – S.2.

22. Franko I. Voll Schwere ist dein Joch, so schwer ist es zu tragen... // Ukrainische Nachrichten. – Wien, 1915. – №45. – S.2.

23. Wytrzens G. Zum literarischen Schaffen Frankos in deutscher Sprache// Іван Франко і світова культура. Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11 – 15 вересня 1986 р.): У 3 кн. – Київ: Наукова думка, 1990. – Кн.1. – С. 58.

Прима Любов. Лирика Івана Франко в немецкоязычних перекладах Остапа Грицяя. В статті досліджена немецкоязычна франкіана Остапа Грицяя в контексті перекладескої діяльності в Україні другої половини ХІХ – початку ХХ в. Зазначено, що перекладеска діяльність О.Грицяя досягла свого розквіту в 1914 – 1915 г., в так званому венському періоді його творчості. В перекладескому аспекті досліджені немецкоязычні версії

ряда поезій Франко («Каменяры», пролог к поеме «Мойсей», «Гимн», «Конкистадоры» и др.).

Акцентується, що перекладескою технікою О.Гриця характерны такие черты: подбор точного эквивалента к тексту оригинала, внимательное воспроизведение идейного содержания исходного текста, адекватная передача его стилистических средств и ритмического рисунка.

Ключевые слова: перевод, лирика, перекладеская техника, оригинал.

Pryma Lyubov. Ivan Franko's lyrics in Ostap Hrytsay' German translations. The article deals with the German translations of I. Franko's poetry done by Ostap Hrytsay in the context of translation activity in Ukraine at the end of 19th – the beginning of 20th century. The activity of Ostap Hrytsay as a translator reached its prime in 1914-1915 when he lived in Vienna. German versions of such I. Franko's poems as The Pioneers, the prologue to the poem Moses, Spirit of Revolt, The Hireling etc were investigated in the translation aspect.

Such features as accurate rendering of the source text, its intention, author's ideas and feeling are peculiar for O. Hrytsay's translation manner. He paid much attention to stylistic means and rhythmic patterns of the original poems.

Key words: translation, poetry, translation manner, source text.